
Makaleler
Articles / Artikel

ALİ'DEN YAR ALİ'YE, ŞAH KULU'NDAN ALLAH KULU'NA: XVI. YÜZYIL ERZİNCAN VE KEMAH ŞEHİRLERİ KİŞİ ADLARI HAKKINDA

*From Ali to Yar Ali, from Alallahkulu to Şahkulu:
Personal Names in the Cities of Erzincan and Kemah in the XVIth Century*

**Von Ali zu Yar Ali, von Alallahkulu zu Şahkulu: Über die Personennamen in
den Städten Erzincan und Kemah des XVI. Jahrhunderts**

Cahit TELCİ*

N

Adbilim çalışmalarının son yıllarda özellikle Osmanlı dönemi şehir tarihinin kaynaklarından olan tahrir defterlerine dayalı olarak yeni bir ivme kazandığı görülmektedir. Özellikle yıllar önce Yılmaz Kurt'un çok sayıda makalesi ile gelişme seyrine katkıda bulunduğu ve Mehdi İlhan'ın birkaç çalışma ile çalışmaların evrilmesi gereken yön bağlamında katkı sağladığı adbilim konusunda, mevcut literatüre rağmen, halen analitik çalışmaların yapıldığını söylemek mümkün değildir. Belki bu tür çalışmaların yapılması için burada olduğu gibi örneklerin biraz daha artması gerekmektedir.

Ö

Bu çalışmanın konusunu, Osmanlı hâkimiyetine nispeten geç, XVI. yüzyılın başlarında ve Çaldıran Savaşı sürecinde dâhil olan iki şehir oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan kaynaklar fetihten üç yıl sonra hazırlanan 1518 tarihli tahrir defteri ile 1530 tarihli mufassal defterlerdir. Çalışmanın arkasında dikkat çekmek istediğimiz bazı isimlerin kullanımı hakkında küçük bir liste veriyor olmakla beraber benzer bazı araştırmalarda yapıldığı gibi isimlerin kullanım yüzdeleri vs. gibi bir tarzı tercih etmedik.

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi SBBF Tarih Bölümü İzmir/Türkiye. ctelci35@gmail.com.

Bu çalışmanın amacı XVI. yüzyılın hemen başlarında Safevîlerden Osmanlılara intikal eden iki Safevî/Osmanlı şehrindeki kişi adları içerisinde yer bulan bazı nitelikli isimler ile hemen aynı tarihlerde diğer birçok Osmanlı şehrinde yaygın olarak kullanılmakta olup bu kazalarda pek tesadüf edilmeyen isimler konusunun altını çizmektir. Buradan hareketle, bu iki şehir ahalisinin önemli bir kısmı itibariyle, Osmanlı toplumunda daha sonraki dönemlerde Alevi olarak adlandırılacak zümreleri oluşturmakta oldukları, dolayısıyla bu ad verme geleneğinin muhtemelen bir Safevî/İran/Türkmen geleneği olarak değerlendirilebileceği savı da geliştirilebilir.

Türkmen aşiret ve cemaatleri, bilindiği gibi XVI. yüzyılda Anadolu'nun hemen her tarafında yaşamaktadır. Ancak bu gruplar içerisinde kullanılan isimlere baktığımız zaman bahse konu şehirlerin ahaliilerinin kullanmakta oldukları bazı isimleri bu oranda tercih etmedikleri görülür. Dolayısıyla bu çalışma, kişi isimlerinin etnik/dinsel bir aidiyetle beraber, coğrafi/siyasi bir anlam da taşıdığı kanaatini de tespit edebilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Erzincan, Kemah, Kişi Adı, Tahrir Defterleri.

ABSTRACT

In recent years, it seems that onomastics studies based especially on cadastral record books, which are the sources of urban history of the Ottoman period, have gained a new acceleration. Despite available literature, especially numerous papers of Yılmaz Kurt who contributed to the development of onomastics and Mehdi İlhan's several studies that showed in which direction onomastics studies should evolve, it is not possible to say that analytic studies have been done. Perhaps, a number of examples should be increased a little bit more, as it is done in this paper, for such studies to be done.

The subject of this paper are two cities that fell under the Ottoman rule relatively late, at the beginning of XVIth century during the battle of Chaldiran. The sources used in the paper are a cadastral record book dated 1518, three years after the conquest, and tax record book dated 1530. Although, at the end of the paper, we gave a short list of the usage of some names that we want to draw attention to, we haven't preferred the method of giving the percentages of names etc., as done in some similar studies.

The aim of this paper is to emphasize the subject of some eligible names that are among personal names in the two Safavid/Ottoman cities passed from Safavids to Ottomans at the beginning of the XVIth century, and names widely used in many other Ottoman cities in the same period, but not frequent in the two cities in question. Thus, it is possible to develop an argument that this tradition of name giving could be considered probably as a Safavid/Iran/Turkmen tradition due to the fact that a significant part of the population of those two cities belonged to the community which will be called Alevi in the later period of Ottoman society.

As is known, Turkmen tribes and communities has lived in almost every part of the Anatolia in XVIth century. However, when we look at the names used within these groups, we can see that some names, used among the population of the cities in question, are not preferred that much. Therefore, this paper aims to confirm the opinion that personal names together with an ethnic/religious belonging also have a geographical/political meaning.

Keywords: Alevi, Erzincan, Kemah, personal name, cadastral record books.

ZUSAMMENFASSUNG

Es zeigt sich, dass die Studien über Namenforschungen in den letzten Jahren insbesondere auf der Grundlage der Steuerregister (*tahrir defteri*), die eine der Quellen der Stadtgeschichte in der Osmanischen Periode darstellen, an Schwung gewonnen haben. Es ist jedoch immer noch nicht möglich zu sagen, dass analytische Studien über Namenkunde betrieben werden, obwohl Yılmaz Kurt durch seine vor vielen Jahren veröffentlichten Studien in den Entwicklungsprozess der Namensforschung beigetragen hat und Mehdi İlhan mit einigen seiner Arbeiten den Studien im Kontext ihrer Entwicklung die notwendige Richtung gegeben hat und eine Literatur darüber vorhanden ist. Zur Durchführung dieser Art von Studien ist es vielleicht notwendig, dass mehr Beispiele - wie in diesem vorliegenden Fall - präsentiert werden.

Den Gegenstand der vorliegenden Arbeit bilden zwei Städte, die verhältnismäßig spät in den Herrschaftsbereich der Osmanen und zwar zu Anfang des XVI. Jahrhunderts und im Zuge des Çaldıran Krieges, einbezogen wurden. Die Steuerregister, die drei Jahre nach der Eroberung erstellt wurden und die ausführlichen Steuerverzeichnisse (*mufassal defterleri*) aus dem Jahre 1530 bilden die verwendeten Quellen in dieser Arbeit. Am Ende der Arbeit haben wir eine kleine Liste gebildet, um die Aufmerksamkeit auf die Verwendung von einigen Namen zu lenken, wobei wir anders als in ähnlichen Studien von dem Stil abgesehen haben, die in Prozenten ausgedrückte Verwendung von Namen und ähnlichem anzugeben.

Die vorliegende Studie bezweckt, das Thema um Namen hervorzuheben und untersucht in diesem Zusammenhang die qualifizierten Namen unter den Personennamen in den beiden Safawidischen/Osmanischen Städte, die Anfang des XVI. Jahrhunderts aus dem Herrschaftsbereich des Safawidischen Staates in den Besitz des Osmanischen Staates übergangen sowie jene Namen, die in der selben Zeit in vielen Osmanischen Provinzen häufig verwendet wurden, die jedoch in diesen Osmanischen Gerichtsbezirken (*kaza*) selten gegeben wurden. Von diesem Standpunkt aus betrachtet kann auch die These entwickelt werden, dass der Brauch der Namensgebung wahrscheinlich eine safawidisch/persisch/türkische Tradition ist, da ein Großteil der Bevölkerung in diesen beiden Städten in späteren Perioden jene Community bildete, die man als Aleviten bezeichnet hat.

Wie hinlänglich bekannt ist, lebten die turkmenischen Sippen und Gemeinschaften im XVI. Jahrhundert in fast ganz Anatolien. Wenn wir uns jedoch die in diesen Gruppen gegebenen Namen ansehen, so stellen wir fest, dass die Namen, die von den in diesen genannten Städten lebenden Menschen gegeben wurden, nicht in dem selben

Verhältnis bevorzugt wurden. Aus diesem Grunde zielt die vorliegende Arbeit darauf ab, festzustellen zu können, dass die Personennamen neben ihrer ethnisch-religiösen Zugehörigkeit auch eine geografisch-politische Bedeutung haben.

Schlüsselwörter: Alevit, Erzincan, Kemah, Personennamen, Steuerregister.

Giriş

Son yıllarda adbilim konulu çalışmaların sayısında görece artış dikkat çekmektedir. Bazı yönleriyle sosyolojik bazı yönleriyle coğrafi ya da tarihsel ağırlık taşıyan bu kabil çalışmalar, Türk toplum, cemiyet ya da daha küçük boyutta cemaat tasavvurunun yansımalarını göstermesi açısından elbette önem taşımaktadır. Öte taraftan bunlar içerisinde gerek kaynakları gerekse diğer sınırlılıkları dolayısıyla bölgesel temelli olarak yapılan tespit çalışmalarında, genele şamil edilen bazı değerlendirmelerin isabetli olduğunu da söylemek güçtür. Özellikle modern dönemler ve görece şehir kültürü ya da şehir kültürünün tesirine açık yerlerde, her çeşit kültür unsurunda olduğu gibi, ad verme konusunda da fevkalade farklı tesirlerin hükmünü icra ettiği, dolayısıyla buradaki durumu değerlendirirken sıradan kanaatlerden kaçınmanın gerekli olduğu tartışmadan varestedir. Yani her Ali, Hasan, Hüseyin ismi gördüğümüz bir köyü Alevi olarak tanımlamak nasıl ki mümkün değilse, modern dönemlerde Osman, Ömer gibi isimlerin bulunduğu bir yerin/ailenin Alevi olamayacağı iddia etmenin de sorunlu bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır¹.

Konu elbette son derecede önemlidir. Bir toplumun/topluluğun isim tercihi elbette sosyolojik bir kısım sebeplerden bağımsız olarak düşünülemez. Ancak bu anlamda örnek olarak ele alınabilecek isimlerin dikkatle seçilmiş/seçilebilmiş olması gerekir. Son derece yaygın, etnik özellik barındırması kabil olmayan ya da Müslüman/Gayrı Müslim gibi fevkalade kaba bir ayırım yapılmaya imkân verebilecek isimlerin görece dar bir sosyolojik çerçeveyi tanımlar bir şekilde kullanmak en hafifinden isabetsiz bir değerlendirme olur. Yani Hasan, Hüseyin, Ali gibi İslam toplumunda olabildiğince yaygın ve köklü olan bu isimlerden hareketle Sünnilik dışı bir çıkarım yapmaya çalışmak hiç değilse tarih bilimi ile bağdaşmaz. Dolayısıyla Sünnilik ya da Sünni dışılık iddiaları için daha nitelikli isimlere ihtiyaç olduğu açıktır.

Osmanlı tarihi araştırmalarının vazgeçilemez kaynaklarından olan tahrir defterleri hiç şüphesiz ait oldukları coğrafya hakkında olduğu kadar Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi hakkında da son derecede ayrıntılı veriler içermektedir. Ancak bir şey gözden kaçırılmamalıdır. Osmanlı başkenti ya da devlet mekanizması, ilgili coğrafyanın nüfus yapısı ortaya çıksın ya da bütün sosyolojik temeli tespit edilsin sâikiyle bu defterleri tanzim etmiyordu. Tahrirler, devletin en önemli yönetim araçlarından birisi

1 Bu mesele etrafındaki bazı değerlendirmeler için bk. Kafadar, 1995: 119; Ocak, 2006: 1423. Modern zamanlar için ilginç bir örnek olarak bk. Yazıcı, 2011: 173.

olmalarıyla beraber, vergi tahsilini güvenli bir şekilde uygulayabilmek için yapılmakta idi. Bu itibarla defterlerin bir kısım sınırlılıkları tabiatları gereği vardır.

Bu cümleden olarak, bu defterlere yansıyan Osmanlı toplum düzenini, en kaba tasnif ile Müslim ve Gayrı Müslim olarak görürüz². Osmanlı siyaset terminolojisi bu iki ana unsurdan Gayrı Müslim kesimi çok zaman “cemaat-i gebran” ya da “cemaat-i kefere” diye, çok merkezci bir bakışla tasnif eder. Bazı defterlerde ise bu kaba tasnifin “Rumiyan”, “Yahudiyân”, “Ermeniyân” ya da “Erâmine” şeklinde alt etnik başlıklar ile ifade edildiğine de şahit oluruz. En kaba tasnif olan Müslim-Gayrı Müslim tanımlamasının Müslim kısmında ise bir kısım iktisadi menşeli tanımlamaları³ ya da muaf zümreden olanları, belli bir vakfin reayası ya da tekkenin dervişlerinin dışında meskûn unsurların alt etnik başlıklara ayrıldığı örneklere rastlamak pek de mümkün değildir. Belki burada vurgulanması gereken en önemli unsur Yörük/Türkmen/Göçer gruplar olarak ifade edilmelidir.

Bu yazım tarzı Osmanlı merkez yönetiminin benimseyip geliştirdiği ya da tespitte kullandığı süzgeçlerin bir sonucu olarak mütalaa edilmelidir. Elbette tahrir işlemini yapan kâtipler, zaman zaman bir kısım farklı parametrelere müracaat edebiliyorlarsa da defter etme sürecinde, Osmanlı merkez yönetiminin belirlediği ana şablonu genel hatlarıyla kullandıkları/uyguladıkları mevcut defter koleksiyonlarından anlaşılmalıdır.

Dolayısıyla bahsimizin bir yönünü oluşturan Alevi grupları mufassal defter serilerinin içerisinde çoklukla ayırabilmek mümkün olamamaktadır⁴. Osmanlı tahrir algısının bu unsurları müstakil alt başlıklar halinde tespit etmemiş olması⁵, elbette

2 Özellikle XIX. yüzyılda Kıbtiller de müstakil başlık altında kaydedilir.

3 Daha önce başka bir çalışmanın konusu yaptığımız “Cemaat-i Tahtacıyân” bunlar meyanında ifade edilmelidir.

4 Elbette buradaki ayırmaktan kastımız, bahse konu unsurların İslam toplumunun dışında olduğu gibi bir değerlendirmenin mahsulü değildir. Sadece sosyolojik olarak, genel geçer Müslüman unsurlar içerisinde farklı, kendine has, cemaat içi dinamikleri son derecede güçlü bir toplumsal katman olan ve bunun yanında kendi tarihsel seyri, yine genel geçer Müslüman kesimlerden başka olarak gelişen sosyolojik bir yapıya işaret etmek istiyoruz.

5 Bu tanımlama meselesi kanaatimce üzerinde durulması gereken ancak kapsamı bu çalışmanın dışında bir konudur. Haddi zatında gerek Osmanlıların resmi evrâkı, gerekse manzum ve mensur metinler içerisinde “Alevi” tanımlamasının nerede ve ne zaman kullanıldığı nasıl bir gelişmesinin olduğu önemlidir. XVI. yüzyılın önemli tezkirelerinden olan Âşık Çelebi Tezkiresi'nde (Âşık Çelebi (2010). *Meşâ'irü's-Şu'ara, İnceleme Metin*. C. 2. Haz. Filiz Kılıç, İstanbul. 639) yine Latifi Tezkiresi'nde (Latifi (2000). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsret'n-Nuzamâ*.

bunların bir kültür çevresi olarak var olmadıkları anlamına gelmez. Bu çalışma böylesi bir deneme olarak kabul edilmelidir: Herhangi bir sosyal grup olarak Osmanlı merkez yönetimi tarafından tanımlanmamış, meskûn iki şehirde, iki sayım döneminde, ana hatlarıyla Müslüman ve Erâmîne başlıkları ile tanımlanan mahallelerden Müslüman olan unsurlar içerisindeki isimler üzerinde bir değerlendirme çalışması.

Türk, Müslüman ve Müslüman Türk toplumlarında çocuğa ad verme, geleneği olan, hatta günümüzün dini bile olsa, birçok geleneklerinin değiştiği, beslenen kültürel kaynakların sınırlılığı sebebiyle mahalli desenlerin kültür hayatımızdan hızla kaybolduğu bir zeminde bile, bir kültürel kod olarak devam etmektedir. İsim verme süreci bir kültürel davranışı beraberinde getirmekle beraber verilen isimler elbette yaygın eğilimlerin etkisinden kendisini kurtaramamaktadır. Belki de bu durum tabiatı gereği böyledir.

XIV-XVIII. yüzyıl defterlerine hatta XIX. yüzyılda yapılan modern nüfus sayımlarına baktığımızda her bir dönemin kendi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir isim yaygınlığının olduğu dikkat çekmektedir. Bazı dönemlerdeki değişimleri yorumlayabilmek kolay ve mümkündür. Ancak, zaman zaman yaklaşık bir-iki ya da üç nesil, yani dede ve torun olarak ifade edilebilecek kuşaklar içerisinde tercih edilen/ verilen isimlerde öylesine değişiklikler olmuştur ki genellikle babaların çocuklarına kendi babalarının/atalarının isimlerini verme eğilimlerinin olduğu bir cemiyette, bu geleneğin bozularak farklı sâiklerle isimler verilmeye başlanması hayli ilginçtir.

İşte bütün bu değişme gelişme ya da farklılaşmalar ekseninde çok dar bir alanda XVI. yüzyılın iki veri noktası /tahrir dönemi nazarı itibara alınarak, isimler üzerinden

İnceleme Metin. Haz. Rıdvan Canım. Ankara. 364) kullanılmakla beraber, Na'imâ da bu tabiri kullanmıştır (Mustafa Na'imâ. *Tarih-i Na'imâ-Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn*. C. III. 275). Dolayısıyla Kavram XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasında bilinmektedir. Ancak Osmanlı evrâkı Muhtemelen Hz. Ali'nin adını, kendisini Sünnî ve merkezde tanımlayan bir anlayışın karşısına koymamak için bu kabil "öteki" olarak tanımlanan kesimler ile ilişkilendirmez. Bunun yerine bu zümrelerle ilgili olarak daha Ortodoks kavramlar olan rafîzi, mühlid ya da zındık tanımlamalarını yer yer de "ışık" nitelemesini kullanır. Hatta o kadar hassastır ki Gurre-i Muharrem 1001 tarihinde Nîksar Kadısına hitaben kaleme alınan ve Hz. Ali'nin tanrı olduğunu kabul edenlerden bahsedilen hükümde bile "Alevî" tabiri geçmez (BOA. MD. 69: 59/115). Bizim de bu çalışmada dönem hakkında bazı değerlendirmeler yaparken "Alevî" tanımlamasını kullanıyor olmamız, daha anlaşılabilir olmak endişesinden doğmaktadır. Yoksa bu kesimlerin bahsedilen dönem için nasıl adlandırılması gerektiği, daha doğrusu o dönemlerde kendilerini nasıl adlandırdıkları konusu müstakil olarak ele alınması gereken bir konudur.

bir tespit denemesi bu küçük çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Erzincan ve Kemah şehir merkezinin seçilmiş olması çok yüzeysel bir okuma ile şehir halkını oluşturan ahalinin kişi adlarındaki zenginlik olarak ifade edilebilir. Erzincan'da ve Kemah'da bahsedilen tahrir dönemlerinde Osmanlı şehirlerinin çoğunda yer almayan oranda Ali ve türevi isimler hayli dikkat çekicidir⁶. Ancak aşağıda teferruatlı olarak değerlendirileceği üzere hareket noktamız sadece Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimler değildir.

Bu çalışmada sadece XVI. yüzyılın iki tahririnde yer alan isimler üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Tahrirlerden ilki muntakanın Osmanlı hâkimiyetine geçmesinin hemen ardından yapılan 1516 tarihli ilk tahrirdir⁷. Kullandığımız ikinci defter ise 1530 verilerini içeren mufassal defterdir⁸. Bu cümleden olarak ele aldığımız dönemin, Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı ve ilk yılları olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Zira çalışmanın konusu yaptığımız Anadolu'nun sair kısımlarında görülmeyen isimlerin burada çokça yer alıyor olması durumu, sonuçta ifade edeceğimiz gibi, bu tarihsel gelişme ile yakından ilgili bir keyfiyet olarak da yorumlanmalıdır.

Bu defterler kullanılarak iki şehir hakkında bugüne kadar yetkin çalışmalar üretilmiştir. Hiç şüphesiz coğrafyanın Osmanlı öncesi dönemi hakkında Faruk Sümer'in eseri en yetkin çalışma olarak önemini korumaktadır (Sümer, 1967; 1984). Osmanlı dönemi için ise hiç şüphesiz İsmet Miroğlu'nun çalışmasıdır (Miroğlu 1990). Ardından XVII. yüzyıl ile ilgili olmakla beraber Erzincan şehri hakkında önemli değerlendirmeler içeren Mehmet İnbaşı'nın makalesi ifade edilmelidir (İnbaşı, 2009).

Erzincan şehrinde Müslüman nüfusun meskûn olduğu mahalleler 1516 senesinde Halilullah Çelebi, Eski Şehir, Cami, Cemaleddin, Kürk Barak/Yarak, Hoca Şeyh ve Hekim Ana⁹ mahalleleridir. 1530 tahririnde aynı şekilde Halilullah Çelebi, Eski Şehir,

6 Yukarıda ifade ettim: Ali adı İslam toplumlarında öylesine kökleşmiş bir kültür taşıyıcısı olmuştur Onu bu konumundan çıkartıp sadece bir etnik gruba mal edebilmek gerçekten zordur. Bu itibarla sadece Ali isimlerinden hareketle bir toplumsal tanımlama yapılmaması gerektiği/yapılamayacağı değerlendirmesini bir kez daha vurgulamak isterim. Haddizatında herhalde bugün bile Türkiye'de en çok verilen erkek isimleri sıralamasında ilk sıralarda bu isimlerin yer alıyor olduğunu da hatırdan uzak tutmamak gerekir.

7 BOA. TD. 60.

8 BOA. TD. 168.

9 Mehmed İnbaşı'nın çalışmasında zühulen "Kilim Ana" olarak zikredilmiştir (İnbaşı, 2009: 194).

Cami, Cemaleddin, Kürk Barak/Yarak, Şeyhî Çelebi mahalleleri olarak dikkat çeker. Hoca Beği Oğlu, Hoca Evran, Çadırcı, Tökel Oğlu, Çukur, Melek Hatun, Süleyman, Güzel Kazancı mahalleleri ise Hıristiyan nüfusun meskûn olduğu mahallelerdir. Bu mahallelerin isimleri dikkat çekicidir. Elbette isimlerinden de Hristiyanlarla meskûn olduğu anlaşılan Sağıkoğlu, Serkis, Avannis, Kiğili mahallelerini de ifade etmek gerekir. Kemah ise 1516 defterinde Nefs-i Şehr-i Kemah¹⁰ başlığı altında mahalle tanımlaması olmaksızın İslam ve Erâmine olarak iki başlık halinde kaydedilmiştir¹¹. Daha sonra 1530 defterinde ise şehrin Müslüman kesimi Câmi ve Ahi Karaca adlı iki mahalle halinde kaydedilmiştir¹².

Daha ziyade Ermeni nüfusun sâkin olduğu mahallelerde Murad, Hüdâverdi, Ayvad, Devletyar, Bahtiyar, Maksud, Şehriyar, Hoca, Emir Cihan gibi isimler de bulunmaktadır. Başlı başına bu konu bile üzerinde durulmaya değer konudur. Zira dönemin Ermenilerinin Arabî menşe'li isimler değil de Türkçe menşe'li isimleri de kullanıyor olmaları hayli ilginç olmalıdır¹³.

Bu çalışmanın hedefi iki şehrin Müslüman kesiminde yaşayan ahalinin isimlerinin belli bir dinî algıya/eğilime işaret edip etmediğidir.

İki şehrin Müslüman kesimlerinde kullanılan adlara baktığımız zaman hemen her yerdeki isimlerden farkı olmayan Ahmedler, Mehmedler, İbrahim ve İsmailler, Hasan ve Hüseyinleri görürüz. Bu gruptan farklı olarak başka yerlerde karşımıza görece az miktarda çıkan pir, şah, can, yar gibi ön ve son adlarla yapılan isimler burada daha yoğundur. Yine bu cümleden olarak *-Kulu-* sıfatlı adlarla yapılan isimler de önemlidir. Bir diğer kategori olarak da *-Verdi-* ekiyle yapılan isimleri söyleyebiliriz.

10 BOA. TD. 60: 68.

11 BOA. TD. 60: 68-69.

12 BOA. TD. 168: 15-16. Osmanlı şehrinde farklı yapılanmalar mevcut olmakla beraber, coğrafyanın ekser aksamında Müslüman ve Gayrı Müslim mahalleleri bellidir. Bunlar elbette birbirinden bıçakla ayrılmış şekilde değildir. Mutlaka karışık ya da birbirinin içerisinde yaşayan unsurlardan bahsetmek gerekir. Böyle olmasa Erzincan'ın ilk defterinde Ermeni Mahallesi olarak kayıtlı Çadırpûş mahallesinde kayıtlı Safer b. Bedreddin isimli kişiyi nasıl izah edebildik . Hocabeği Mahallesinde Devletyar b. Nureddin, Ahmed b. Nureddin, Emir Cihan b. İskender, Kösem b. Sultan, Murad b. Nureddin, Hızır b. Murad da bu cümleden olarak tespit edilebilir. Bazı isimler İslamlaşmanın bir mahsulü olarak da düşünülebilir. Mesela Hocabeği Mahallesi sâkinlerinden Nureddin b. Maryos, Kerim b. Ohannes, Bedreddin b. Ağob'un böylesi bir sürecin mahsulü oldukları ifade edilebilir.

13 Bu konu Yılmaz Kurt tarafından müstakil olarak ele alınmıştır (Kurt, 2008: 703-716).

Elbette isimlerden hareketle bir takım sosyal/dini durum tespiti sorunlu olarak görülebilir. O itibarla bu çalışma bir durum tespitinden ziyade eğilim tespiti olarak değerlendirilebilir. Yoksa XVI. yüzyıl gibi modern öncesi bir dönemde ve Osmanlılar tarafından fethedilmesinin üzerinden daha birkaç yıl geçmiş olan görece dar bir mıntıkada dini/mezhebi yaklaşımları elle koymuş gibi bulmanın imkânı olmadığı açıktır.

Ancak bir cemiyette “Şah Kulu” ismi çocuğa isim olarak verilebiliyorsa, bu ismin işaret ediyor olduğu figür belli olduğu gibi, ismi tercih eden sosyal çevrenin mensup olduğu anlayış dünyasının sınırlarını ana hatlarıyla da olsa çizebilmek mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse, Dedenin Yar Ali, oğlunun Şeyh Arif, torunun ise Yol Kulu¹⁴ adlarını taşıdığı bir ailenin mensup olduğu çevrenin, XVI. yüzyıl Sünni İslam çerçevesinin görece dışında, sonradan Alevi olarak adlandırılacak ahali olduğu var sayılmalıdır. Yine defterde birbiri ardına sıralanan ve aralarında dede baba ve oğul ilişkisi olan şu isim sırası hayli dikkat çekicidir: “*Ali veled-i Seydi Ali, Şah Ali veled-i Nur Ali, Nur Ali veled-i O, Nuri birader-i O, Şah Kulu veled-i Nur Ali, Haydar veled-i Müstecab, Müstecab veled-i O, Ali veled-i Müstecab, Veli birader-i O...*”¹⁵

Benzer şekilde Pir Veli b. Pir Aziz, Pir Ali b. Pir Veli, Zeynel b. Pir Sultan, Yar Ahmed b. Pir Ali, Sultan Kulu b. Kulu, Ali Kulu b. Hüseyin, Yar Ali b. Ahmed Yar gibi isimler bu cümleden kabul edilmesi gereken isimlerdir.

Erzincan'da Şeyhî Çelebi Mahallesinin nöker ve nöker-zadeleri arasında ard arda kayıtlı olan üç isim dikkat çekicidir¹⁶: “*Yar Ali veled-i Ali, Pir Ali birader-i O, Şah Kulu birader-i O*” Yani Ali isimli kişinin üç oğlu vardır. Ve bunların isimlerini Yar Ali, Pir Ali ve Şah Kulu olarak koymuştur.

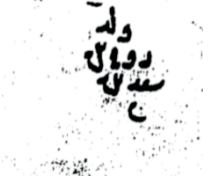
Erzincan ve Kemah şehirleri özelinde kişi isimlerinde üzerinde durulması gereken özelliklerden bir tanesi de “Pir” ön adı ile verilen isim birleşik isimlerdir. Pir Ahmed, Pir Mehmed, Pir Ivaz gibi. Elbette Sünni Osmanlı dünyası içerisinde Pir ön-isimli adlar farklı bir sosyal gurup olarak tanımlamaya imkân verebilir. Yine bu cümleden olmak üzere “Yar” ön tanımlaması ile yapılan isimler de azımsanmayacak kadar dikkat çekmektedir. Bunlar klasik dönem Osmanlı dünyasında hâkim kişi isimlerinden olarak tanımlanamaz.

14 BOA. TD 168: 130.

15 BOA. TD 168: 134.

16 BOA. TD 168: 134.

Çalışmanın esasını oluşturan Erzincan ve Kemah şehirlerinde nazarı dikkati çeken ve Osmanlı dünyasının ekser aksamında çok da karşılaşılmayan isimlere de rastlanmaktadır. Mesela çocuklukla Selçuklu çağı sultanlarının isimlerinden olarak bilinen *Keykubad* ismi bunlardandır. Yine Sünni İslam algısının hâkim olduğu bir çevrede kullanılması hemen hemen mümkün görülmeyen isimler de vardır. Bunlardan bir tanesi *Rubullah*'dır. Bilindiği gibi bu tabir daha ziyade Hz. İsa'nın sıfatı olarak bilinir. Kavramın aynı zamanda Şii dünyasında bir karşılığı vardır. Erzincan'da Cami Mahallesinde 1530 tahririnde *Rubullah veled-i Sadullah* isimli bir mücerred kaydedilmiştir. Elbette döneminde yaygın bir isim değildir. Şehirde bu ismi taşıyan sadece bir kişi bulunmaktadır. Yine bu meyanda ifade edilmesi gereken bir diğer isim de yine 1530 tahririnde Cami Mahallesi sâkinlerinden İsmail veled-i Demgeldi isimli kişidir. Çok açık bir şekilde muhtemelen Osmanlı fethi öncesinde Safevî sahası kültür ikliminin bir parçası olan Alevi çevreye mensup Demgeldi isimli kişinin, görece Sünni-İslam yönetimi altında çocuğuna İsmail ismini vermiş olduğu bir örnek olarak değerlendirilebilir. Baba-oğul arasındaki on beş-yirmi yıllık bir süreçte isim kültürünün böylesine farklılaşmış olduğu tipik örneklerden bir tanesi olarak kabul edilebilir. Bu cümleden olarak 1516 senesi Kemah'ında kayıtlı Cihan-bahş ve Mübarek Kadem isimleri de ifade edilmelidir. Bu isimler de sonraki dönemlerde devamı gelmeyen muhtemelen siyasi coğrafya ile ilgili isimlerdir.

Erzincan'da 1516 senesinde yaşayan Pir Masum b. Pir Ivaz, Yar Ali b. Mihmad Ali, Pir Ali b. Yar Ali, Yar Ali b. Ahmed Ya, Tur Ali b. Dede Ali, Pir Veli b. Pir Aziz, Sultan Mahmud b. Yar Ali gibi isimler bu manada nitelikli isimlerdendir. Yine 1530 senesinde Erzincan'da yaşayan Zeynel veled-i Pir Sultan, Pir Ali veled-i Yar Ali, Seydi Zeynel b. Zeynelâbidin isimleri bu cümledendir.

Aşağıda ana hatlarıyla ve belirli isimler özelinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Görece daha nitelikli unsurlar üzerinde durmaya çalıştığım için Hasan-Hüseyin, Veli, Abbas vs. gibi üzerinde durulabilecek bazı diğere isim öbeklerinin ele alınmasından sarfı nazar edilmiştir. Elbette seçilmiş isimler etrafındaki kümelenmede, toplumdaki ad verme usullerinin etkili olduğu var sayılmalıdır. Ad verme konusunda Aile/Cemaat büyüklerinin etkin olduğu kabul edilebilir (Uysal, 2012: 243) ancak şüphe yok ki ad veren aile/cemaat büyükleri de belli sosyal/siyasi/dini sâikler ile isim vermekte idiler.

Aliler

Hiç şüphesiz gerek Erzincan'da gerekse Kemah'ta şehirlerin isim kültürüne damgasını vuran isim Ali'dir. Ali adı, bugün bile Türkiye'de en çok verilen muhtemelen ilk beş ismi içerisindeki yerini korumaktadır. Bu şehirlerde karşımıza çıkan asıl zenginlik, Ali ile beraber kullanılarak birleşik isimler meydana getiren ön ve son adlardır. Bunlar meyanda çok sık kullanılmayan Dost Ali ve Sultan Ali'den Pir Ali ya da Yar Aliye varıncaya kadar onlarca farklı isim oluşturulduğu görülmektedir. Ali, Ali Han, Ali Yar, Şah Ali, Şahım Ali, Nur Ali, Seyid Ali, Seydi Ali, Han Ali, Can Ali, Hoca Ali, Hacı Ali, Mihmad Ali, Ali Pir, Pir Ali, Mehmed Ali, Ali Baba, Baba Ali, Şeyh Ali, Emir Ali, Üstad Ali, Ali Kulu, Koca Ali bahse konu isimlerden olarak ifade edilebilir. Yalnız başına Ali değil, ancak almış olduğu eklerin bu kadar çeşitli olması ve bunların görece küçük bir İslam toplumu içerisinde birden fazla kullanılmış bulunması, bahse konu çevrede Ali algısının genel geçer Ali algısından farklı olduğunu düşündürmektedir¹⁷.

Ön adı “Şah” olanlar:

Erzincan ve Kemah şehirleri kişi adları arasında dikkat çeken ön adlardan bir tanesi olan Şah ön adlı isimlerdir. Kelime olarak Sanskritçe'den türediği bilinmektedir (Gündüz, 2018). Bu ismin (*Biz severiz şab-ı merdan Ali'dir*) türküsünde olduğu gibi Hz. Ali'ye gönderme yaptığı şüphesizdir. Elbette bu tarihler için bahse konu şahlardan bazılarının Safevî devletinde aynı zamanda bir hükümdar olarak da ortaya çıkan Şah İsmail'e gönderme yapmakta olabileceğini de hatırdan uzak tutmamak gerekir. Her hâlükârda bu ismin bahse konu dönemlerde sadece ele aldığımız Kemah ve Erzincan'da değil bölge anlamında gerek tarihsel, gerekse coğrafi bir karşılığının olduğu muhakkaktır.

Galib ihtimal ile bu ve benzeri isimler dönemin Alevi toplumunun tercih ettiği isimlerden olarak ifade edilebilir. Daha ziyade malum isyandan mülhem olarak tanıdığımız “Şah Kulu” ismi bu sosyolojik çevrede kişi ismi olarak kullanılan isimlerdendir. Erzincan'ın 1516 tahririnde yedi defa kişi adı, iki defa da baba adı olarak

17 Anadolu'da Ali algısının temelleri konusu hayli ilginç bir meseledir. Zira bu konu sadece Anadolu'nun belli bölgelerine has bir keyfiyet de değildir. Böyle olsaydı doğudan batıya doğru birçok mimari eser üzerinde adeta bir mühür gibi gayet sanatkârane işlenen “Ali” yazılarını izah edemzedik. Bk. Çakmaköğlü-Kuru, 2007.

kayıtlı olan Şah Kulu ismi 1530 defterinde on kişinin adı olarak kayıtlıdır. Kemah'da da 1530 tahririnde yedi kişi Şah Kulu ismini taşımaktadır.

Şah Ali de bu isimler arasında dikkat çeker. 1516 defterinde Erzincan'da iki defa baba bir defa da kişi adı olarak kullanılan bu tanımlama 1530 da dokuz defa kişi adı, sekiz defa da baba adı olarak kullanılmıştır. Aynı tahrirde Kemah'ta Şah Ali iki kişinin adı bir kişinin de babasının adıdır. Şah Veli, Erzincan'da 1516'da sadece bir defa kişi adı olarak verilmiş iken 1530 da dört defa kişi, dört defa da baba adı olmak üzere sekiz defa kullanılmıştır. Bunun dışında Şah Mehmed, Şah Gaib, Şahsüvar, Şah Hüseyin, Şahım Ali gibi isimler de kişi adları arasındadır.

Muhtemelen “şeh” olarak kullanılan ek de “şah” ın başka bir söyleyişi olmalıdır.

Ön adı “Pir” Olanlar:

Her ne kadar Osmanlı coğrafyasının hemen her tarafında bu ön adlı kişilere rastlanmakta (Kurt, 2012: 3) ise de¹⁸ hususen Safevî tesirine açık, daha ziyade Alevi grupların yaşadığı coğrafyalarda, Türkmen nüfusun meskûn olduğu mıntıklarda Pir ön adlı kişilere daha ziyade rastlanmaktadır. Bu itibarla özellikle Pir ile başlayan isimlerin bazı bölgelerde çoklukla Alevi zümreler tarafından ad olarak kullanılan isimler arasında olduğu ifade edilebilir¹⁹. Bu cümleden olarak Pir adının içerisinde, meşhur yer adı (Piraziz) örneğinde olduğu gibi bir aziz nitelemesi ya da bir bilgeliğin mahfuz olduğu da ifade edilmelidir. Bu itibarla inanç çevresi olarak Alevi mıntika olarak bilinmeyen yerlerde ya da bu kabil aziz kişilerin etkin olduğu boy, soy ve cemaatlerde Pir tanımlamasının o kişiye hürmeten çokça kullanıldığı da bilinmektedir²⁰. Ocak kültüründe eğer yeni doğan çocuk başka bir yerde yaşayan Ocak büyüğünün ziyaretine denk gelmiş ise ve çocuğa ismini bu kişi vermiş ise (Yazıcı, 2012: 168) o takdirde çocuğa, bu kişiye hürmeten ön ad olarak pir-seyyid gibi ön ve son adlar da verilmektedir. Dolayısıyla bu ön ad çoklukla isim, bazen de sıfat olarak taşınmakla olmalıdır.

18 Kurt, bahsi geçen çalışmasında Yabanabad'da Pir ön adlı isimlerin yoğunluğunun mıntika için geçerli bir sebebinin olması gerektiği üzerinde durur.

19 Pir kültü konusunda bk. Yaşar Kalafat, 2016.

20 Yılmaz Kurt'un Kozan sancağı isimleri üzerine yapmış olduğu çalışmasında mıntikada yaygın olarak kullanılan 55 isim içerisinde sırasıyla Pir Ahmet, Pir Ali ve Pir Veli adlarının 32, 41 ve 47. Sırada yer aldıkları görülmektedir. Bk. Kurt,1990: 179-193.

Kemah'ta 1516 senesinde yaşayan pir ön adlı kişiler Pir Hüseyin, Pir Ahmed, Pir Ali, Piri, gibi isimler olup kendi adı ya da baba adında pir, piri, pirican gibi ön ve son adlar olan on sekiz kişi bulunmaktadır. 1530 senesinde yapılan isimler Pir Hüseyin, Pir Nefir, Pir Ahmed, Pir Mehmed, Pir Ali, Pir Kulu, Pir Mihmâd'dır. Bu cümleden olarak Pirican ismini de ifade edebiliriz. Erzincan'da 1516 senesinde kayıtlı kimselerin baba kuşaklarında ve çocuk kuşağında görülen isimler şunlardır: Çocuk kuşağında Pir Veli, Pir Ali, Pir Masum, Pir Mehmed, Pir Gayb, Piri, Piri Hüseyin, Pir Kulu, Pir Han, Pir Sultan, Baba kuşağında ise Pir Aziz, Pir Veli, Pir Hasan, Pir Sultan, Pir Ali, Pir Kulu, Pir Ivaz, Pir Kalem, Piri.

Seydi

Aslında Seyyid'in değişmiş hali olarak da mütâlâa edilebilecek olan bu isim, aynı zamanda Seyyid çevresinde yer alan ona halife olan, o aileye mensup olan gibi anlamları da ihtiva etmektedir. Her halükârda Seyyidlik vurgusu içerdiği ifade edilmelidir²¹. İsim olarak hem XV. hem de XVI. yüzyılın yaygın isimlerinden olarak mufassal defterlerde çokça görülmekte olup görece sufi, Bektaşî Alevî unsurlar arasında belki de daha şuurlu bir şekilde tercih edilmiş olmalıdır. Seyyid Harun-ı Veli'nin müridleri arasında bulunan Mahmud Seydi ile Seyyid Bayram bu kabilden olarak ifade edilebilir (Çaycı, 1999: 80).

Bu noktadan hareketle Seydi, Seyyid gibi isimler her ne kadar teorik olarak belli bir sosyal çevrenin mahsulü ya da şuurlu bir eğilimi ifade ediyor gibi görünse de Osmanlı coğrafyasının her tarafında müstakil olarak kullanımının çok yaygın olmasından dolayı ele aldığımız bağlamda bir ayırd edicilik taşıdığını ifade etmek zordur. Ancak "Kulu" gibi bir sıfat ile birleşik olarak kullanılan örnekleri bu manada dikkate almak gerekir.

Seydi adının Erzincan'da 1530 tahririnde 29 tanesi kişi adı ve yirmi iki tanesi baba adı olmak üzere elli bir kişiye isim olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan iki örnekte hem kişi adı hem de babası Seydi adını taşımaktadır. Bunlardan ayrı olarak şehirde 1530 senesinde Seyyid adıyla da iki kişi yaşamaktadır. Bütün bu isimler çoklukla Mehmed, Ahmed isimleriyle birleşik isim olarak kullanılmışlardır (Seydi Ahmed, Seydi Mehmed gibi) Bu cümleden olarak daha az sayıda Seydi Hüseyin ve Seydi Mahmud adına da rastlanır. Elbette Seydi Ali, Seydi Zeynel ve Seydi Kulu gibi

21 Seyyidlik ve Şeriflik konusunda son yıllarda özellikle ifade edilmesi gereken birkaç çalışma neşredilmiştir bunlar arasında Rüya Kılıç (Kılıç, 2018) ve Morimota Kazuo'nun (Kazuo, 2012) çalışmaları özellikle ifade edilmelidir.

isimler belli bir geleneğin mahsulü olarak mütâlâa edilmelidir. Kemah'da da müstakil Seydi isimli iki kişi ile beraber Seydi Mehmed adlı iki ve Seydi Han adlı bir kişi daha bulunmaktadır. Baba adı Seydi Ali olan bir kişi vardır.

Tanrıverdi, Hüdâverdi, Allahverdi, Çalabverdi, Hakverdi, Sübhanverdi

Bilindiği gibi bu isimler İlhanlı dönemi tesirlerini göstermektedir. Cengiz Han'ın dilinde besmele olarak da yer alan *Müنگke tengri* kavramında da anlamını bulduğu şekliyle *Mengüberdi* adı Anadolu sahasında sonraki dönemlerde Tanrıverdi, Hüdâverdi, Hakverdi ve Allahverdi şekillerine bürünmüştür (Gülensoy, 2011: 24). 1516 senesinde Erzincan'da Hüdâverdi isimli üç kişi, Çalabverdi adlı iki kişi, Tanrıvermiş ve Allahverdi isimli birer kişi yaşamaktadır. 1530 tahririnde Erzincan'da bu isimlerden bir tanesi baba adı yedi tanesi ise kişi adı olmak üzere sekiz tane Hüdâverdi, üç tane Çalabverdi, iki tane Allahverdi ile bir tane Canverdi bulunmaktadır. Bu defterde yoktur ancak 1516 defterinde bir tane de *Hâlıkverdi* ismi kayıtlıdır²². Kemah şehrinde ise 1516 senesinde Bir tane Çalabverdi bir tane de baba adı Tanrıvermiş olan kişi bulunmaktadır. 1530 senesinde ise iki tane Hüdâverdi, iki tane Çalabverdi, bir tane Allahverdi ve bir tane de Hüdâdâd bulunmaktadır.

Kemah ve Erzincan için bu bağlamda ifade edilmesi gereken bir husus Aliverdi, Şahverdi gibi isimlerin burada bulunmuyor olmasıdır. *Kulu* sıfatı isimler bahsinde de ifade ettiğimiz gibi Tanrı ve muhtelif dillerdeki ifade biçimi ile *Kulu* sıfatının bir araya gelmesi suretiyle oluşturulan isimler (Allah Kulu, Hak Kulu, Kadir Kulu gibi) ile Ali Kulu, Şah Kulu vs. isimler, bir biri ile ilişkilendirilerek de düşünülebilir.

Tevratî Adlar: İsalar ve Musalar

XVI. yüzyıl Anadolu'sunun hemen her tarafında en yaygın isimler meyanında bunlar da bulunmaktadır. Erzincan ve Kemah şehirlerine baktığımızda Tevratî isimler olarak kabul edebileceğimiz bu adlara çok az rastlarız. 1516'da Erzincan'da Musa isimli üç kişi yer alırken iki kişinin de babasını adı Musa'dır. Aynı tahrirde üç tane de İsa vardır. Bir kişinin de babası İsa adını taşımaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz Ruhullah ismi de İsa'yı çağrıştırmaktadır. Keza 1530 defterinde Kemah'da kayıtlı Mesih de İsa'ya işaret etmektedir. 1530 tahririnde Erzincan'daki Musalar üç kişidir. Bu cümleden olarak şehirde altı tane İsmail vardır. Dört kişinin de baba adı İsmail'dir. İbrahimler ise beş tane olup üç tane de baba adı İbrahim vardır. İsa ve Musa

22 BOA. TD. 60: 4.

bağlamında genel bir kanaat olarak sadece Erzincan ve Kemah ile sınırlı olmamak üzere bu coğrafyada çok tercih edilmeyen isimler olduğunu tahrir defterlerinden hareketle ifade etmek mümkündür.

Anadolu'nun mesela batısında hemen aynı dönemlerdeki defterlerde yer alan İsa ve Musa ismini kullanma eğilimi ile ele aldığımız coğrafyada bu isimlerin kullanımı arasında çok ciddi bir fark olduğunu ifade edebiliriz. Sadece bu örnek bile belli coğrafyalarda isim verme konusundaki eğilimler konusunda nitelikli örneklerden olarak kabul edilebilir.

Kimlerin Kulu

Erzincan ve Kemah şehirlerini kişi adlarının en karakteristik olanlarından bir grubunu da *Kulu* sıfatı ile yapılan kişi isimleri oluşturmaktadır. Az sayıda olmakla beraber Kulu adı tek başına isim olarak da kullanılmıştır. Kulu, Şah Kulu, Allah Kulu, Kadir Kulu, Melik Kulu, Ali Kulu, Elvend Kulu, Seydi Kulu, Hüseyin Kulu, İmam Kulu, Yol Kulu, Baba Kulu, Sultan Kulu, Derviş Kulu, Han/Can Kulu, Pir Kulu olarak on altı farklı şekilde kullanılan bu isim iki şehirde en dikkat çeken isimlerdendir.

Bu isim bağlamında acaba Şah Kulu, Hüseyin Kulu, Derviş Kulu, Pir Kulu, Ali Kulu gibi isimlerle Allah Kulu, Kadir Kulu, Melik Kulu ismi, birbiri karşısında muarız olarak gelişmiş olabilir mi sorusunu sadece sormakla yetineceğim. Ancak 1530 senesinde Erzincan'da Kürk Barak Mahallesi Nöker ve nöker-zâdegâmi arasında isimleri ard arda kaydedilmiş olan “*Şah Kulu v. Hüseyin, Allah Kulu v. O*” kaydı, Hüseyin adlı kişinin çocuklarından birine Şah Kulu diğerine de Allah Kulu ismini verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla böylesi bir hassasiyetin olmadığı da anlaşılmaktadır.

Erzincan'da 1530 senesi verileri içerisinde Kulu şeklinde müstakil olarak dört defa kullanılmış olmakla beraber diğer şekillerde kırk kişiye isim olarak verilmiştir. Kulu sıfatlı isimler bu tahrirde hemen tamamen kişi adı olarak yer almaktadır. Baba adı olarak sadece üç tane müstakil “Kulu” adı kullanılmıştır. Diğerlerinin tamamı doğrudan kişi adı olarak yer almaktadır. Aynı durum Kemah için de geçerlidir. Burada da 1530 senesinde baba adı olarak Kulu sıfatlı isimlere hemen hiç rastlanamamaktadır. Kulu, Han Kulu, Şah Kulu, Pir Kulu, Melik Kulu, Derviş Kulu, Kadir Kulu, Hoca Kulu, Allah Kulu ve Hüseyin Kulu isimleriyle yirmi iki kişi kayıtlıdır. 1516 tarihinde Kulu sıfatlı isimlerin bu kadar çeşitli olmadığı yedi kişinin Şah Kulu ismi taşımasının

yanında iki kişi Kulu, bir kişi Allah Kulu, bir kişi de Pir Kulu adını taşımakta idi²³. Baba kuşağında Şah Kulu adlı iki kişi bulunmaktadır. Ancak yine aynı coğrafyada Bayburd kazasına baktığımızda şehirde bu isimlerin yoğunluğunu görmeyiz²⁴.

“Abd” ve “-e’-d-dîn” ile yapılan İsimler:

Bu isimlerin Osmanlı coğrafyasının genelinde XVI. yüzyılda yaygınlaştığı bilinmektedir. Gerek 1516 gerekse 1530 tahrirlerinde Erzincan ve Kemah’da bu şekilde oluşturulan isimlere çokça rastlanmaz. Daha doğrusu belli isimlerde yoğunlaşma yoktur, ancak tekil örnekler görece fazladır. Mesela 1516 Kemah şehrinde Abdurrahman adlı bir kişi, babasının adı Abdurrahman olan iki kişi bulunmaktadır. Yine babasının adı Abdullah olan üç kişi vardır. Ancak kendi adı Abdullah olan kimse yoktur. Bir tane Abidullah isimli kişi vardır. Baba adı Abdülhâlik olan iki kişi ve baba adı Abdurrahim olan da bir kişi varken, bu isimleri taşıyan kimse yoktur. Yine bu cümleden olarak şehirde Cemâleddin, Kemâleddin, Şemseddin ve Necmeddin isimlerini taşıyan birer kişi, baba adı Cemâleddin olan iki ve Mutiüddin, Necmeddin, Nizâmeddin, Hüsâmeddin, Şerefeddin ve Kıyâmeddin olan birer kişi bulunmaktadır. Ataullah b. Rahmetullah adlı kişi de 1516 senesi Kemah şehri isimlerinden olarak dikkat çeker. Bu tahrirde baba adı Fazlullah ve Nasrullah olan birer kişi vardır. 1530 senesinde Kemah’da Abdullah, Abdurrahman, Abdülâlî Abdülaziz adlı birer kişi, Baba adı Abdülhâlik, Abdülgafur, Abdüllatif ve Ataullah olan birer kişi, baba adı Abdullah, Abdülâlî, Abdurrahim olan iki kişi, baba adı Nasrullah, Nizâmeddin, Nasreddin, Burhâneddin, Cemâleddin olan birer kişi bulunmaktadır.

Şüca’ ve Hubyar:

Aslında Anadolu’da önemli bir kültür taşıyıcısı olan Şüca’ isminin çoklukla Sünnî çerçeve dışında kullanıldığı görülmektedir. Böyle olmakla beraber Kemah’ta 1516 defterinde baba adı olarak sadece bir defa kullanılmış olmanın dışında rastlamayız. Öyle anlaşıyor ki sonraki dönemlerde Şeyh Şücâeddin Veli’den hareketle Anadolu’da yaygınlaşacak olan bu isim için hem dönem hem de coğrafya henüz gelişmeye uygun değil idi. Yine bunun gibi Kemah’da 1516 senesinde baba adı olarak kayıtlı olan Hubyar çocuklara geçmemiştir. Hiç şüphesiz Türkmen Alevi geleneğinin önemli simalarından birisi olarak kabul edilen Hubyar Sultan’ın (Gökbel, 2019) kişi adı olarak

23 BOA. TD. 60: 68.

24 BOA. TD. 60: 145.

daha fazla kullanılmış olması beklenirdi. Bu da Şüca' örneğinde olduğu gibi coğrafya ve dönem ile ilgili bir keyfiyet olarak ifade edilmelidir.

Haydar, Cafer, Zeynel

Hiç şüphesiz Anadolu/Osmanlı İslam anlayışının hâkim olduğu coğrafyalarda Ali ve Ali Haydar kutlu isimlerden olarak kabul edilmiştir. Kahraman, yiğit anlamlarını da içeren Haydar adı Arslan'ın karşılığıdır. Sonraki dönemlerde daha çok kullanılmış olmakla beraber Kemah ve Erzincan'da bahsedilen dönemlerde Ali isminin yoğunluğuyla kıyas olamayacak sadece bir-iki kişinin adı olarak dikkat çeker. İsmi Ali-Şîr olarak kullanımı ise sadece Kemah'da 1516 tahririnde baba adı olarak bir örnekte vardır. Bu ismin de mıntıkada bir şekilde devam etmemiş ya da yaygınlaşmamış olması ilginçtir.

Cafer adı da yine bu cümleden olarak dönemin Kemah ve Erzincan'ında bir-iki örnek dışında kullanılamamış isimlerdendir. Alevi olarak tanımlanan grupların önemli bir kesiminin inanç akidelerinde On iki İmam şîasının etkin olduğu bilinmektedir. Ancak Alevilerin kahir ekseriyetinde İmam Cafer kutlu yol rehberlerinden birisidir. Bu itibarla Cafer ismi hürmeten tercih edilen isimlerdendir. Zeynel adı da her iki şehirde sınırlı sayıda kullanılmıştır. 1516 Kemah'ında kayıtlı Zeynel b. Şah Miħmâd, Gayrı Sünni gruplar bağlamında değerlendirilebilecek nitelikte isimlerdendir. Yine 1530'da Hafız olarak da tasrih edilmiş olan Zeynel b. Seyyid Ali de bu kapsamdadır. Erzincan'da da 1516 senesinde yaşayan Zeynel b. Pir Sultan da bu gibi nitelikli adlardandır. Bu kişi 1530 senesinde de yaşamaktadır. Bunun dışında Zeynelâbidin isimli iki kişi ile baba adı Zeynelâbidin olan bir kişi daha şehirde yaşamaktadır.

Dur/Tur Ali, Budak, Devlethan, Demir (Temir)

Dur/Tur, Duran, Durak gibi isimler Anadolu tahrirlerinin özellikle de XV ve erken XVI. yüzyıllar dönemine ait olanlarında öne çıkan isimlerdendir. Erzincan'da sayıları çok fazla olmamak üzere Durak isimli kişiler bulunmaktadır. Ancak aşağıda da ifade edeceğim gibi baba neslinde bu isim yoktur. Yine bunun gibi Türkçe menşe'li isimlerden olan ve Anadolu'nun hemen her tarafında olduğu gibi Türkmen unsurlar arasında çokça kullanılan Budak adının da 1530 senesinde Kemah'ta hem baba hem de çocuk kuşağında kullanıldığı görülür. Erzincan da aynı şekilde 1516 ve 1530 senelerinde hem çocuk hem de baba kuşağında yaygın isimlerden olarak dikkat çeker. Ancak diğer bazı yörelerde çokça dikkat çeken Menteşe adı neredeyse hiç yoktur (1530

senesinde Kemah'ta baba neslinde bir kişi). Devlethan adı Kemah'ta çok sınırlı olmak üzere (bir kişi) varken Erzincan'da yoktur. Burada hem 1516 hem de 1530 senesinde iki kişinin ismi Devletyar olarak tespit edilmiştir. Yine Anadolu'nun sair aksamında ve Türkmen unsurlar arasında yaygın isimlerden olan Temir adı Erzincan'da 1516 senesinde bir kişinin adı olarak kayıtlıdır. Bu ad, 1530 senesinde baba kuşağında bir kişinin adı olarak görülmekte, ancak daha sonradan devam etmediği anlaşılmaktadır.

Recep, Şaban, Ramazan

Türk isim verme geleneğinde belli mevsimler ya ada aylar o mevsimde ya da ayda doğanlara isim olarak verilegelmiştir (Balta, 2013: 202). Recep, Şaban ve Ramazan ayları bunlar arasındadır. Ve yine Yayla adı da bu bağlamda ifade edilmelidir (Kurt, 1995: 216). Ancak Erzincan'da 1530 senesinde hiç Ramazan ve Şaban yoktur. Sadece baba adı olarak iki tane Recep vardır. 1516 defterinde Ramazan adlı iki kişi yaşamaktadır. Erken defterde iki tane de olsa bulunuyor olması üzerinde dikkatle durmaya değer. Zira Kemah'ta her iki tahrir döneminde Ramazan adlı kimse yoktur.

Bektaş

Hiç şüphesiz uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı coğrafyasının her tarafında görülen yaygın isimlerdendir (Özyetgin, 2001: 22). Türk Enografya biliminin büyük isimlerinden olan M. Şakir Ülkütaşır, “*Bektaşiler çocuklarına (Ali, Hasan, Hüseyin, Bektaş) keşâlik on iki imamdan (Nâki, Zeynelâbidin, Mürteza) gibi adlar verirler*” demektedir (Ülkütaşır, 1937: 33). Burada bahse konu ettiğimiz Erzincan'da ve Kemah'ta Bektaş isimli kimse yoktur. Merhum Ülkütaşır'ın Bektaş ismi konusunda Samsunlu Öğretmen Hidayet'ten naklettiği bilgiye nazaran bu isim ancak belirli gecelerde hamile kalan kadınların çocuklarına verilebilmekteydi. Erzincan tahrirlerinde Murtaza adı da görülmeyen isimlerdendir.

Ömer ve Osman

Giriş kısmında bazı çalışmaların Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimlerden hareketle nüfusun etnik ya da mezhepsel durumuna dair yargıda bulunmakta olduğunu vurgulamıştım. Bu isimler İslam dünyasının her tarafında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da en yaygın isimler meyanındadır. Dolayısıyla bunlardan hareketle böylesi yargılar çıkartmanın imkânı yoktur. Ancak bunların yanında gerçekten şuurlu bir şekilde tercih edildiği anlaşılan bazı isimleri çocuğa vermeme keyfiyeti elbette bazı yargıları beraberinde getirebilir. Gerek Erzincan'da gerekse Kemah'ta bahsedilen

dönemlerde Ömer adının hiç bulunmaması, Osman isimli bir kişinin mevcut olması bu bağlamda önem taşımaktadır. 1516 defterinde baba adı Osman olan iki kişiden haberdarız. Taci b. Osman ve Seydi b. Osman. 1530 defterinde Şeyhî Çelebi Mahallesi'nde Osman adlı bir kişi yaşamaktadır. Aynı tahrirde baba adı Osman olan iki kişi vardır. Halilullah Çelebi Mahallesi'nde Hoca Ali veled-i Osman²⁵ ve Şeyhî Çelebi Mahallesi'nde Nizameddin veled-i Osman²⁶. Ömer adının bu muhitlerde hemen hiç kullanılmıyor olması hiç şüphesiz Hazreti peygamberin vefatından sonra yaşanan hilafet tartışmalarının yüzyıllar boyunca diri tutulmuş olmasıyla da izah edilebilir. Öte taraftan mıntıkada sünni unsurların yaşamakta olduğu da yadsınmaz bir gerçektir. O halde neden bu unsurlar arasında Ömer adı kullanılmamıştır sorusunun cevabı isim konusunun sadece dini sâiklere değil coğrafyanın teamüllerine göre de şekillendiğini göstermektedir. Erzincan'da 1530 senesinde birisi Şeyhî Çelebi Mahallesinde diğeri de Cemâleddin Mahallesinde olmak üzere baba adı Ömer olan iki kişi vardır. Bunlar İbrahim v. Ömer ve Elvend Kulu v. Ömer'dir. Ancak bu isim çocuk kuşağına intikal etmemiştir.

Şeyh, Derviş Dede, Baba ve Hoca, Mevlânâ, Abdal Unvanlı İsimler

Aslında Alevi gruplarla ilgili genel geçer bilgilerimiz, bunlar arasında Dede, Baba gibi sıfatların mevcudiyetine ya da bu sıfatların süreç içerisinde isimleştiğine dairdir. Böyle olmakla ve diğer isimler Alevi aidiyetine işaret edebiliyor olmakla beraber Erzincan ve Kemah'ta Dede ve Baba sıfat/isimlerinin çok az mevcut olması yer yer ifade ettiğimiz coğrafya ve dönem parametrelerinin bir yansıması olarak düşünülmelidir. Erzincan'ın 1530 tahririnde iki kişi baba unvanını taşır. Bunlardan birisi çocuk diğeri ise baba nesline aittir. Yine bu tahrirde Abdal isimli bir kişi vardır. 1530'da Erzincan'da yaşayan bir Dede “*an Kığı*” yani Kığı'li olarak kayıtlıdır. Bu kişinin seyahat sürecinde bir Dede ya da Ocak önde geleni olduğu düşünülebilir. Bu tahrirde Kemah'ta da iki tane Dede sıfatlı kimse bulunmaktadır.

Kemah'ta Mevlânâ sıfatlı beş kişi de dikkat çeker. Bunlardan ikisi imam ve müezzindir. İki tanesi sahib-i berat olarak tasrih edilmişlerdir.

Alevi muhitlerde genellikle “Şeyh” sıfatının çokça kullanılmadığı bilinir. Konuya dair birçok araştırmalar da bu hususa işaret eder. Muhtemelen yer yer atfı yaptığımız Şah ya da Şeh kavramları bahse konu Şeyh unvanı ile ilişkili olmalıdır. Daha çok

25 BOA. TD. 168: 128.

26 BOA. TD. 168: 134.

Sünnî tasavvufî çevrelerde kullanıldığını bildiğimiz Şeyh unvanı Alevî çevrelerde nasıl gelişmiştir? Bu sorunun cevabı içerisinde acaba Osmanlı öncesi, Osmanlı dönemleri gibi ya da XV. ve XVI. hatta XIX. yüzyıllar gibi değişik dönemlerdeki farklı eğilimlerden bahsetmek mümkün müdür? Bu sorulara çok belirgin cevaplar verebilmek mümkün değildir²⁷. Ancak Erzincan şehrinde 1530 senesinde yirmi bir tanesi kişi unvanı ve sekiz tanesi baba unvanı olmak üzere yirmi dokuz tane Şeyh unvanı kayıtlıdır. Bunların dışında yine 1530 senesi verilerine nazaran şehirde kişi adı olarak dört ve baba adı olarak da dört tane olmak üzere sekiz tane de Şeyhî bulunmaktadır.

“Hacı” XV-XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında hem isim hem de sıfat olarak kullanılan adlardandır. İsminde Hacı olan her kişi gerçekten hacı mıdır? Bu soru kolaylıkla cevap verilebilecek sorulardan değildir. Osmanlı dünyası gibi insan hareketliliğinin görece az olduğu bir toplumda, isminde her Hacı sıfatı bulunan ya da ismi her Hacı olan kimsenin gerçekten hacca gitmiş olduğunu varsaymak da çok mantıklı görünmemektedir. Ancak bu ad ya da sıfatın simgesel bir ehemmiyeti olduğu da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Eğer görece Gayrı Sünnî temayüller olan bir çevreden bahsediyorsak (Erzincan) orada kişi ismi olarak on sekiz ve baba adı olarak da on dört tane Hacı sıfatlı kişi varsa, bu muhitteki ahalinin topyekûn Alevî muhitin mensupları olabileceğini söylemek de mümkün değildir.

Dolayısıyla XVI. yüzyıl Erzincan şehrinde muhtemel Alevî nüfusun, mahalleleri tamamen domine eden bir cemaat halinde olmadığını ifade etmek mümkündür. Kemah'ta da durum böyledir. Kendisi Hacı isimli üç kişi, babası Hacı isimli bir kişi vardır. Burada Hoca sıfatı biraz daha belirgin olup on kişinin isminde Hoca sıfatı yer almaktadır. Bir tane de “Üstad” sıfatına yer verilmiştir. Dikkat edileceği üzere bu kavramlar noktasından hareket ettiğimiz zaman her iki şehir nüfusunu topyekûn olarak Alevî ya da Sünnî dünyaya ait olarak gösterebilmek mümkün gözükmemektedir. Her iki unsurun da şehirde yaşadığı ancak Osmanlı öncesi gerek Karakoyunlu gerek Akkoyunlu gerekse Safevî kültür dairesinin Osmanlı yönetiminin bu ilk zamanlarında etkinliğini muhafaza ettiği anlaşılmaktadır.

27 İrene Beldiceanu-Steinherr bu soruyu kısaca da olsa tartışmıştır (Beldiceanu-Steinherr, 2010: 150). Onun verdiği örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı tahrir eminlerinin, Baba-Dede ünvanlı kişilerin zaviyede yaptıkları görevlerden mühlhem, bu ismi bizzat kendilerinin vermiş olduğunu da varsayabiliriz (Gülten, 2012: 142-143). Bu konuda 31 numaralı dipnotta verilen bilgi örnek olarak değerlendirilebilir.

İsimlerin Menşei Meselesi:

Bu çalışmanın konusunu oluşturan, belli bir coğrafyada ve belli bir tarih aralığında tercih edilen isimler konusu vaktiyle Salih Erpolat tarafından Iğdır için ve 1727 senesi bağlamında ele alınmış idi. Erpolat, çalışmasını Iğdır'da da tespit edilen, Ali ve çevresinde oluşan külte işaret eden isimlerden hareketle "Ali Sevgisi" eksenine oturtmuştur (Erpolat, 2018).

Erzincan ve muhtemelen yakın çevresindeki XVI. yüzyıl kişi isimleri konusunda birkaç noktanın altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki hemen her kültür çevresinde olduğu gibi burada da yöre tarihinden kaynaklanan isimler vardır. Bahsedilen dönemde özellikle Câmî, Halilullah Çelebi gibi bazı mahallelerinin nüfusunun önemli bir kısmı, kavram olarak XVI. yüzyılda görmediğimiz ancak bugün Alevi olarak adlandırdığımız sosyolojik çevrenin mahsulü olduğu var sayabiliriz. İsimlerden hareket edersek mesela Cemâleddin Mahallesi ve Hoca Şeyh ya da 1530'da Şeyhî Çelebi Mahalleleri için bunu söyleyebilmek zordur. Kemah'ta ise önce tek nefis ardından da sadece iki mahalleden oluşan teşkilatlanma söz konusu olduğu için bu kabil bir eğilimden bahsedebilmek mümkün değildir.

Hem Erzincan hem de Kemah, bütün XV. yüzyıl boyunca Karakoyunlu, Mutahharten, Akkoyunlu ve en nihayetinde Akkoyunlu devletinin dağılmasından sonra Safevî hâkimiyetinde kalmıştır. Bu şehirlerin Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1514-1515 senelerinde Çaldıran savaşı esnasında vuku bulmuştur. Dolayısıyla isimler bağlamında kullandığımız defterlerin hemen fetihten birkaç sene sonraya ait olması dolayısıyla bu tarihlerde şehirde yaşayan mesela "Şah" ya da "Pir" ön ya da son adlı²⁸ kimselerin coğrafi olarak ya da kültürel olarak İran menşeli oldukları da kabul edilebilir (İlhan, 1990: 222). Ele aldığımız şehirler ile benzer siyasi kaderi paylaşan bir diğer komşu mıntıka olan Kelkit'teki kişi adlarında da aynı şekilde Şah ve Pir ön adının çokça kullanıldığı tespit edilmiştir (Demir, 2011: 159). Yine yukarıda varlığını ve yokluğunu ifade ettiğim bazı isimler noktasında Erzincan ve Kemah şehirleri Mardin ile benzerlik göstermektedir (Kurt, 2006).

28 Akkoyunlu konfederasyonunda yer alan Oymak beyleri ve ayrıca ordu emirlerinin isimleri yanında baba, pir, sufi gibi sıfatların bulunmasının Akkoyunlu dönemi Kızılbaşlığı ya da Ön-Kızılbaşlık olarak tanımlanması hakkında bk. Sohrabiabad, 2018: 216 vd.

Öte taraftan Tanrıverdi, Allahverdi, Hüdâverdi gibi değişik formlarda kullanılan ismin “verdi” “berdi” kelimesinin Arapça, Farsça ve Türkçe dillerindeki “Tanrı” ismi ile birleştirilerek bir şahıs ismi yapılması ve bunun hayli yaygın olması, bu şehirlerde farklı kültür çevrelerinin tesirlerinin olduğunu gösteren en açık örneklerden olarak ifade edilebilir. Bu birleşik isimlerden “Tangrıverdi”, “Tangrıvermiş” biraz daha az olmak üzere “Hüdâverdi” adına Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde (Kurt, 1990: 181) özellikle XV. yüzyıl ile erken XVI. yüzyıl arasında çokça rastlanırken, Mesela Allahverdi ya da Hakverdi adlarına bu kadar tesadüf edilmez. Osmanlı coğrafyasının geneline şamil olmayan “Sübhanverdi” adının Bozok sancağında diğer türevler ile beraber hemen aynı oranda kullanıldığı dikkat çeker (Metin, 2013; 546). Yani bu noktadan baktığımızda farklı coğrafyaların isim vermek konusunda değişik hassasiyetleri ya da alışkanlıkları olduğu muhakkaktır. Hüdâverdi ismi ve türevlerinin Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerinde tercih edilen biçimi bunun en belirgin örneklerinden olarak kabul edilebilir.

Hiç şüphe yok ki bahse konu şehirler son derecede kalabalık Türkmen nüfusun yaşam alanları içerisinde de kalmaktadır. Ve bu büyük Türkmen federasyonları, meskûn ya da göçer mıntıka insanlarını her yönden etkilediği gibi ad verme alışkanlıkları noktasından da etkilemiştir. Bu kökenden olsa gerektir Erzincan şehrinde 1530 sayımında, Kutlu Beğ, Ayvalı, Behşayış, Güvendik, Hoşgeldi, Kaya, Ayvad, Polad, Eminlik, Sevindik, Satılmış, Budak ve Durak gibi isimlere rastlarız. İlginç olan bu isimlerden çocuk neslinde çokça kullanılan Durak’ı baba neslinde bir iki istisnanın dışında çokça müşahede etmeyiz. Keza Satılmış da bu bağlamda kabul edilebilir. Yani XVI. yüzyıl boyunca bu kabil isimlerin kullanımında görece bir farklılaşma olmuştur. Benzer bazı Türkçe kökenli isimlerin Ermeniler tarafından da tercih edildiği yukarıda ifade edilmiş idi.

Sadece bu çalışmanın son derecede dar çerçevesi içerisinde bahse konu olan kişi isimlerinin kaynağı meselesi olarak değil, genel olarak kişi isimlerinin kaynağı konusu son derecede geniş perspektifli olarak çalışılması gereken bir konudur. Bugüne kadar ele alınan yönleri ile bakıldığında nazarı dikkate alınan belli kıstaslar ifade edilebile, genel tabloyu bozan örnekler yok değildir. Yukarıdan beri örneklendirdiğimiz bu isimler ilk bakışta fark edileceği şekliyle klasik dönem Anadolu’sunda karşılaşılan ya da sık karşılaşılan isimler değildir. Hatta bu isimlerden bazılarını Anadolu’nun diğer aksamında hiçbir şekilde görmek mümkün değildir. Bu mesele sadece yer yer vurgu yaptığımız Alevilik meselesiyle de kolayca izah edilecek bir tespit olarak

görünmemektedir. Zira vaktiyle Aydın sancağındaki Tahtacı Cemaatinin XV-XVI. yüzyıllardaki durumunu da ortaya koyduğumuz çalışmada görüleceği üzere, oradaki isimler ile bahse konu ettiğimiz isimler arasında hiçbir benzerlik yoktur (Telci, 2016). Bugün Alevi olarak adlandırılan zümrelere mensup oldukları tartışma götürmeyecek olan Aydın Sancağı Tahtacılarının isimleri ile burada bahse konu ettiğimiz Kemah ve Erzincan kazalarında hemen aynı dönemlerde karşımıza çıkan ve yine aynı sosyal çevrenin mensubu oldukları muhakkak olan bazı kişi isimleri arasındaki farkı da mutlaka dikkate almak gerekir.

Yukarıda ifade ettiğim gibi Erzincan'da ya da Kemah'ta az sayıda Baba, Dede unvanlı kişi bulunmaktadır. Bunların bir şekilde bahse konu Alevi muhitler ile ilgili oldukları muhakkaktır. Öte taraftan mesela 1530 senesinde Erzincan'da Halilullah Çelebi Mahallesinde yaşayan ve Pir Ömer Zaviyesi'nin²⁹ şeyhi olarak ifade edilen Şeyhî Çelebi veled-i Halil Baba'yı da izah etmek gerekir³⁰. Şehirde Ömer isimli kimse bulunmadığını ifade etmiştim (Baba adı Ömer olan iki kişi vardı). Ancak Pir Ömer Zaviyesi isimli bir zaviye var ve muhtemelen zaviyenin önceki önderi Halil Baba iken şimdi oğlu Şeyhî, babasının görevini devralmış görünmektedir. Halil Baba'nın öteki çocukları Kaysar(?) ve Kara isimlerini taşımaktadır. Bu noktadan bakıldığında Halil Baba ve oğlu Şeyhî Çelebi Sünnî dünyanın mı yoksa Alevi dünyanın mı temsilcisidirler sorusuna çok açık cevap verebilmek mümkün değildir. Osmanlı öncesinde yapılmış olduğu anlaşılan zaviyenin önceki şeyhi "Baba" unvanlı iken, Osmanlılar tarafından yapılan vakıf tahririnde yeni şeyh için "Baba" unvanı yoktur. Şeyhî Çelebi adlı bu kişi ki aynı zamanda bulunduğu mahallenin ismi de Şeyhî Çelebi olarak anılmaya başlamıştır, babasından "Baba" unvanını devralmadığı gibi, Erzincan'da Osmanlı müessesesinin nizamının unsurlarından birisi haline gelmiştir. Her hâlükârda mıntıkânın

29 1530 tarihli vakıf defterinde de Mevlânâ Şeyhî mutasarrıf olarak gösterilmiştir. 720 akça toplam hâsılı olan zaviye vakfının masrafları, günlük 1 akça meşihât yine günlük 1 akça da me'külât olarak kayıtlıdır. Bk. BOA. TD. 199: 39. Yukarıda 29 numaralı notta ifade edildiği gibi Şeyhî'nin babası defterde de ifadesini bulduğu gibi Halil Baba'dır. Acaba Osmanlı tahrir kâtipleri Şeyhi adlı kişiyi de unvanı aşında "Baba" iken Mevlânâ olarak mı kaydetmişlerdir? Sorusunu sadece sorabiliriz. Bunu cevaplandırabilmek zor görülmektedir.

30 BOA. TD. 168: 128. Erzincan'da 1516 tahririnde Şeyhî Çelebi Mahallesi adıyla bir mahalle yoktur. Mahalle 1530 defterinde karşımıza çıkar. Anlaşıldığı kadarıyla bu mahalle iki tahrir arasında geçen bu on beş yıllık süre içerisinde kurulmuştur. Bu anlamda Şeyhî Çelebi olarak şehirde yaşayan kişinin aynı isimli mahallenin de müessisi olduğu ve bu mahallenin Pir Ömer Zaviyesi çevresinde/kültür dairesinde teşekkül ettiği ifade edilmelidir. Bu zaviyenin müessisi ise Karakoyunluların Erzincan Valisi Pir Ömer Bey olmalıdır. Bk. Sümer, 1984: 30.

kadım unsurlarının Sünnî siyasetin temsilcisi olan Osmanlı yönetimi altında, en azından bahse konu ettiğimiz bu tanımlama noktasında farklılaştığı kabul edilmelidir.

Ele aldığımız dönemlerde Kemah ve Erzincan'da hiç şüphesiz Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî tesirleri Osmanlı hâkimiyetine rağmen kendisini göstermektedir. Burada Şah, Şeyh, Pir vs. bazı isimler üzerinden yapmaya çalıştığımız değerlendirmelere daha tarihsel bir zaviyeden bakabilmek için Faruk Sümer'in vaktiyle kaleme aldığı Karakoyunlular çalışmasının indeksine ya da Ebu Bekr-i Tihrani'nin eserine (Tihrani, 2001: 371, 374, 375) bir göz gezdirmek de gerekir. Zira mıntıkanın tarihinde söz sahibi olan isimlere bakıldığında isimlerin menşeinin nerelere dayandığı konusunda bir bakış açısı geliştirilebilir.

Önemli olan ve bundan sonra yapılması gereken bu erken dönemlerden itibaren isim verme temayülünün nasıl değiştiğini görmektir. Muhtemelen daha sonradan Alevilik olarak adlandırılacak olan etnik aidiyetin daha da kurumsallaşması sürecinde, isim verme noktasındaki farklılaşma ya da hassasiyet kendi içerisinde daha tutarlı bir mecraya yönelmiş olmalıdır. Karakoyunlu, Akkoyunlu ve ardından da Safevîlerin etki alanında bulunan bir coğrafyanın Sünnî bir siyasetin takipçisi olan Osmanlı dünyasına eklemlenmesinin ardından, kadim geleneklerin görece Sünnî bir hâkimiyet altında yeniden ete kemiğe bürünmesi. Asıl ilginç olan hiç şüphesiz XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan süreç içerisinde isimlerde meydana gelen değişme olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ANTOV, Nikolay (2017). *The Ottoman "Wild West" The Balkans Frontier in the Fifteenth and sixteenth Centurys*. Cambridge.
- BALTA, Nevin. "Gaziantep'te Çocuklara Ad verme Geleneği". *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*. 19/76, (2013/4). 195-206.
- BELDİCEANU-STEİNHERR, İrene (2010). "Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri Işığında Bektaşiler (XV.-XVI. Yüzyıllar)". *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 3. Çev. İzzet Çıvgın. 130-187.
- ÇAKMAKOĞLU KURU, Alev (2007). "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Hz. Ali Yazıları". *Milli Folklor*. C. 19/74. 46-69.
- ÇAYCI, Ahmed (1999). "Alanya Mahmûd Seydî Külliyesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 19. 73-92.
- DEMİR, Alparslan (2011). "16. Yüzyılda Kelkit Kazası'nda Şahıs Adları". *e-Journal of New World Sciences Academy*. Volume: 6, Number: 1. 145-180.
- EBU BEKR-İ TİHRANÎ (2001). *Kitâb-ı Diyarbekriyye*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara.
- ERPOLAT, Mehmet Salih. (2018). "1727 Tarihli Tahrir Defteri'ne Göre Iğdır'daki Kişi Adlarında Hz. Ali ve Ali Sevgisinin İzleri". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 18 163-202.
- GÖKBEL, Ahmet (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara.
- GÜLENSOY Tuncer (2011). "Anlamları Kötü Türk Kişi Adları". *Dil Araştırmaları*. 8/Bahar 2011. 23-29.
- GÜLTEN Sadullah (2012). "Baba Mansur'dan Şeyh Harun'a: Bir Alevi Ocağının Tarihsel Kökenine Dair Bazı Gözlemler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S. 63. 139-150.
- GÜNDÜZ, Tufan (2018). *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*. İstanbul.
- İLHAN, Mehdi (1990). "Onaltıncı Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar". *TTK Belleten*. LIV/209 (Nisan 1990). 213-222
- İNBAŞI, Mehmet (2009). "Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 41. 189-214.
- KAZUO, Morimota (2012). "How to Behave Towards Sayyids and Sharifs: A Transsecterian tradition of Dream Accounts". *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies*. Ed. Morimoto Kazuo. London & Newyork. 15-36.
- KAFADAR, Cemal (1995). *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Çev. Ceren Çıkan. Ankara.
- KILIÇ, Rüya (2018). *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul.
- KURT, Yılmaz (1990). "Kozan (Sis) Sancağında Kişi Adları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 5. 179-193.
- _____ (1995). "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)". *OTAM*. S. 6/1995. Ankara. 211-247.
- _____ (1998). "İskilip Kazasında Yer ve Kişi Adları". *Türk Kültüründe İx Birakan İskilipli Âlimler*. Sempozyum 23-25 Mayıs 1997 İskilip. Haz. Mevlüt Uyanık. Ankara.

- _____ (2006). “Mardin Sancağı Kişi Adları”. *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. Ed. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin Güneş. İstanbul. 425-446.
- _____ (2008). “Osmanlı Ermenilerinde Türkçe Kişi Adları”. *Prof. Dr. Yavuz Ercan’a Armağan*. Haz. Seyit Sertçelik, Haldun Eroğlu ve Melek Sarı Güven. Ankara. 703-716.
- _____ (2012). “Yabanabâd Kazası Kişi ve Yer Adları”. *Tarichte Ankara Uluslararası Sempozyumu*. C. 1. Ankara. 217-233.
- Metin Rafet (2013). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bozok Sancağında Kullanılan Erkek İsimleri”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. S. 21/2. 543-560.
- Miroğlu, İsmet (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1660)*. Ankara.
- _____ (1995). “Erzincan”. *TDV. İA. C. 11*. 318-321.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2006). “Babâiler İsyanı: Bir Doktora Tezine Otuz Yıl Sonra Yeniden Bakış”. *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006 Ankara*. C. IV/II. 1411-1425.
- ÖZYEĞİN, Melek (2001). “Türk Ad Bilimine Malzemeler, Kitabü'l-İdrak Li Lisâni'l-Etrâk'te Kişi Adları”. *Bilgi*. S. 19/Güz. 21-31.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (2007). “Hızırnamenin Bektaşiliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesine Bektaşî Kültüründe Hızır İnancı”. *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*. Haz. Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül. Ankara. 1463-1480.
- SÜMER, Faruk (1984). *Kara Koyunlular*. C. 1. Ankara.
- SOHRABİABAD, Hamidreza. “Akkoyunluların Mezhepsel Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 18 (2018). 203-224.
- TELCİ, Cahit (2016). “Cemaat-i Tahtacıyân: Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Topluluğu (XV-XIX. Yüzyıllar)”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S. 13. 5-35.
- UYSAL, Başak (2012). “Alevî İnanç Sisteminde Adlar ve Dil-Kimlik İlişkisi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 62. 237-248.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1937). *Türkiye Etnoğrafya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi, 1. Fasikül*. İstanbul.
- YAZICI, Mehmet (2012). “Kavalcık Köyü Örneğinde Alevilerde İsim Seçme ve Ad Koyma Geleneği”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. S. 51. 157-175.